

BOOK REVIEW

VIKTOR KÓKAI-NAGY, ÁDÁM VÉR (EDS.)
PEACE AND WAR IN JOSEPHUS¹

PUBLISHED BY DE GRUYTER, 2023

Mgr. Dávid Cielontko, Ph.D.

Recenzovaná kniha predstavuje publikačný výstup z medzinárodnej konferencie venovanej téme *War and Peace in Josephus*, ktorú zorganizoval v roku 2022 bádateľský inštitút *Josephus Research Institute* (Josephus Kutatóintézet) Univerzity J. Selyeho v Komárne. Ide o vôbec prvú medzinárodnú konferenciu organizovanú týmto inštitútom, ktorý v roku 2020 založil Viktor Kókai-Nagy, docent Novej zmluvy na Reformovanej teologickej fakulte tej istej univerzity. Cieľom inštitútu je vytvárať odbornú platformu, v rámci ktorej by bolo možné rozvíjať bádanie o osobe a diele Jozefa Flaviana v stredoeurópskom kontexte. I keď je primárnym jazykom komunikácie pre tento inštitút maďarčina, určite ide o pozoruhodnú snahu, ktorá si zaslúži väčšiu pozornosť. Mimo iného aj preto, že ide o iniciatívu na jednej zo slovenských univerzít.

Okrem zmienenej zahraničnej konferencie sa na pôde tohto inštitútu už odohralo viacero lokálnych sympózií a vyšli prvé publikačné výstupy.² Druhá medzinárodná konferencia, ktorá sa bude venovať téme *Josephus and the Maccabees* je plánovaná na jar 2024. Do budúcnosti by bolo určite zaujímavé vidieť väčšie prepojenie tohto bádateľského inštitútu s ďalšími slovenskými a českými teologickými fakultami.

Recenzovanú knihu tvorí celkom jedenásť štúdií od autorov ako z Maďarska, tak aj zahraničných prispievateľov (Izrael, Kanada, Česká Republika, USA a Nemecko). Jednotlivé

¹ Viktor Kókai-Nagy, Ádám Vér (eds.), *Peace and War in Josephus*, Deuterocanonical and Cognate Literature Studies 52 (Berlin – Boston: de Gruyter, 2023). 227 s.

² Por. Viktor Kókai-Nagy (ed.), *A sokoldalú Josephus* (Komárno: Selye János Egyetem Református Teológiai Kar, Josephus Kutatóintézet, 2020); Viktor Kókai-Nagy (ed.), *Josephus tanulmányok* (Komárno: Selye János Egyetem Református Teológiai Kar, Josephus Kutatóintézet, 2021) a Viktor Kókai-Nagy (ed.), *Heródes* (Komárno: Selye János Egyetem Református Teológiai Kar, Josephus Kutatóintézet, 2022).

štúdie sa venujú širokému spektru otázok, od analýzy textov, cez porovnávacie štúdie, lingvistické analýzy až po tematické prehľady.

Po krátkom úvode od editorov knihu otvára štúdia „Five Speeches in the Fourth Book of Josephus' *Judaean War*“, ktorej autorom je Steve Mason, profesor starovekej histórie z Univerzity v Gröningene, jeden z najvýznamnejších súčasných jozefovských bádateľov a hlavný editor projektu nového prekladu s komentárom celého Jozefovho diela vydávaného nakladateľstvom Brill.³ Mason si všíma, že štvrtá kniha *Židovskej vojny* je nápadne opomínaná v rôznych akademických rekonštrukciách historických udalostí židovskej vojny. Napriek tomu je veľmi dôležitá pre pochopenie dynamiky medzi jednotlivými židovskými skupinami (s. 6). Postupne analyzuje päťicu prejavov, ktoré chápe v kontexte starovekej rétoriky ako dielo Flaviusovej kreativity a zručnosti (s. 8–9). Reč Vespasiána v Gamale (IV,40–48), bývalého veľkňaza Ananusa II (IV,162–192), Ježiša syna Gamaly v Jeruzaleme (IV,238–269), idumejského veliteľa Šimona (IV,271–283) a anonymného zélotu (IV,345–352). Výsledkom jeho analýzy je záver, že hoci tieto reči všetky napísal Jozef, tak ich nevyužil na prezentáciu vlastnej ideológie, ale ako zručný historik usiloval o vytvorenie dôveryhodnej reči vhodnej pre konkrétneho rečníka a jeho charakter (s. 24). Súčasťou tejto štúdie aj *apendix* obsahujúci nový preklad všetkých piatich rečí do angličtiny.

Autorom druhej štúdie, s názvom „Considerations on Oaths of Loyalty under Augustus in Josephus“ je Tibor Grüll, profesor starovekých dejín na Univerzite v Pésci. V tejto štúdii sa venuje otázke skladania prísah v Ríme cisárskeho obdobia. Jozef Flavius poznamenáva, že viacerí starovekí vládcovia tvrdili, že židia sú obzvlášť verní prisahám, ktoré zložili. Pravdepodobným dôvodom pre takúto vernosť prísahám bol ten, že v staroveku sa prisahalo často na mená bohov (s. 47). Z toho dôvodu pokiaľ židia boli ochotní prisahať, tak takú prísahu brali veľmi vážne, alebo – ako Grüll ukazuje – viaceré židovské (a kresťanské) texty prísahy zakazujú (tak napr. Filón, Kumránska komunita, Mišna, Talmud, ale taktiež Ježiš v Evanjeliu podľa Matúša). Špecifický problém v dobe cisárstva potom predstavovalo všadeprítomné prisahanie lojality cisárovi, ktoré mohli mať taktiež podobu náboženskej prísahy Augustovi, ktorý sa tituloval ako *divi filius*. Grüll venuje pozornosť predovšetkým dvom epizódam z Jozefa, konkrétne *Ant.* 17,41–43, kde sa

³ Projekt s názvom *Flavius Josephus: Translation and Commentary* (ed. Steve Mason) vychádza od roku 1999 a doposiaľ vyšlo deväť zväzkov z plánovaných devätnástich, viď: <https://brill.com/display/serial/CFJ?language=en>

popisuje ako farizeji odmietli prisahať lojalitu cisárovi a kráľovi (Herodesovi) a *Ant.* 18,1–5, kde je popísaný súpis ľudu v Judei za senátora Quirinia. Zatiaľ čo v prvom prípade bolo umožnené farizejom a esejcom prejaviť svoju lojalitu iným spôsobom, ako sľubom, v tom druhom takáto možnosť nebola, pretože Judea v tejto dobe bola už rímskou provinciou (s. 49).

Ďalšou štúdiou je príspevok Tal Ilan, profesorky židovských dejín na Slobodnej univerzite v Berlíne, s názvom „The ‘Coalition’ Government of Jerusalem (66–67 CE) in Josephus’ *Bellum* and in Rabbinic Literature“. Ako autorka uvádza, táto štúdia vychádza z rozsiahlejšej kolektívnej práce, ktorá monograficky vyšla v hebrejčine v roku 2017. Ilan porovnáva informácie o „koaličnej“ vláde v Jeruzaleme z diela *Židovská vojna* a zo zmienok v rabínskej literatúre. Poznamenáva, že v rabínske texty nejavia žiadne známky toho, že by Jozefovo dielo poznali a citovali, avšak s ohľadom na popis tejto konfliktnej jeruzalemskej vlády nachádza množstvo paralel (s. 54–55). Tie tak môžu slúžiť ako nezávislý dodatočný materiál, ktorý nám umožňuje hlbšie porozumenie dôležitých postáv tejto vlády a zároveň pomáha osvetliť niektoré menej zrozumiteľné časti z *Bel.* Celkovo Ilan analyzuje tradície o piatich osobách, ktoré sa (i keď občas pod iným menom) objavujú ako u Jozefa, tak v rabínskych textoch.

Vo štvrtej štúdií nazvanej „Die vielschichtige Entwicklung des Verständnisses der Prophetie bei Flavius Josephus und seine Dilemmata“ sa Jiří Hoblík, docent Filozofickej fakulty Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem, venuje vývoju proroctva u Jozefa. Popisuje základné uchopenie proroctva v Jozefovom diele, ktoré pokrýva predovšetkým obdobie biblických prorokov, avšak v istom zmysle zasahuje až do doby hasmonejského vládcu Jána Hyrkána a taktiež do Jozefovej súčasnosti. Hoblík postupne skúma vzťah Jozefa k biblickému proroctvu a jeho premeny, ako aj jazykové zvláštnosti, ktoré Jozef pre proroctvo používa. Za dôležitú rolu prorokov považuje predovšetkým ich schopnosť pomáhať prekonávať konflikty. Zaujímavou je aj jeho diskusia o tom, či sa Jozef sám považoval za proroka. Hoblík uvádza, že hoci Jozef o sebe ako o prorokovi nehovoril, tak fakticky sa za proroka považoval, pretože sa v duchu starozákonných prorokov staval do role Božieho posla (s. 91–92).

Autorom nasledujúcej štúdie „Coalitions and Alliances in 8th Century B.C.E.“ je Ádám Vér, doktor klasickej filologie z Eötvös Loránd Univerzity v Budapešti. Vér si všíma, že Jozefov príbeh o kráľovi Acházovi z *Ant.* 9,252 obsahuje na rozdiel od predlohy z 2Kr 16,7–9

zmienku o tom, že Acház prosí asýrskeho kráľa Tiglat-Pilesera o pomoc ako spojenca (συμμαχίαν αὐτὸν παρασχεῖν). Zbytok štúdie venuje skúmaniu blízkovýchodných klinopisných dohôd o spojenectvách z 8. storočia pred n. l., do ktorého je epizóda z biblického príbehu zasadená. S ohľadom na to, že na jednom kráľovskom nápise Tiglat-Pilesera III. je uvedený ako poddaný aj judský kráľ Acház, je veľmi pravdepodobné, že sa v duchu uvedených dohôd Acház zaviazal spojenectvom a prísahou svojmu asýrskemu pánovi (s. 110–111). Z toho Vér odvodzuje, že Jozef zmienkou o spojenectve je historicky bližší realite, než jeho biblická predloha.

Ďalšou v poradí je štúdia „Jewish Troops in Foreign Wars in the Hellenistic Period According to Josephus“ od Józsefa Zsengelléra, profesora judaistiky na Židovskom teologickom seminári v Budapešti. Ako napovedá názov, Zsengellér si všíma zmienky o účasti židovských vojakov v armádach nežidovských národov a ich vojnách, konkrétne v armádach Alexandra Veľkého, Ptolemaia I., Seleuka Nikatora, Antiocha Veľkého a obce v službách Egypta. V jednotlivých epizódach sa opakuje dôležitý dôraz, že židovskí vojaci sú schopní, dôveryhodní a predovšetkým lojálni pre svoju zbožnosť a vieru v Boha (s. 122–123). Taktiež si všíma troch špecifických prípadov, kedy židia stáli proti iným židom. Za vlády hasmonejca Alexandra Jannaia sa niektorí židia vzbúrili a bojovali proti nemu na strane Demetria III. Jozef taktiež zmieňuje dezertérov a odpadlíkov za Makabejského povstania, ktorí spoločne so seleukovskou armádou usilovali o potlačenie makabejských povstalcov. Posledným takýmto prípadom je vojenský stret jednotiek Julia Caesara, ktorému asistovali aj židia pod vedením Antipátera a egyptských vojsk, za ktoré bojovali taktiež židia pod vedením Oniáša. Jozef sa k týmto konfliktným situáciám nijako nevyjadruje a usiluje sa radšej prezentovať židovských vojakov ako vzorových hrdinov, vždy statočných a lojálnych.

Autorom siedmej štúdie je István Karasszon, profesor Novej zmluvy z Univerzity J. Selyeho v Komárne. Jeho štúdia „Frieden bei Josephus. Esra und die jüdische Restauration in den *Antiquitates*“ sa zaoberá tým, ako Jozef, ktorý sa inak obsiahlo venuje popisom vojen, prezentuje obdobie mieru v židovskej spoločnosti v Judei. Pre túto analýzu zvolil obdobie obnovy Judei (resp. perzskej provincie Jehud) za doby Ezdráša a nasledujúcich desaťročí. Všíma si však aj vnútorné konflikty, ktoré toto obdobie sprevádzali, predovšetkým konflikt Zerubbábela a Šešbaccara či rozkol so Samaritánmi. Karasszon však venuje pozornosť aj historickej práci Jozefa, ktorý kreatívne dopĺňa chýbajúce pramene o „slepých“ miestach biblickej histórie 5. a 4. storočia z iných prameňov a textov: dopĺňa dvorský príbeh

o Zerubbábelovi alebo príbeh o Ester. Tým však taktiež vytvára nové interpretácie týchto textov a taktiež dejín analyzovaného obdobia.

Ďalšia štúdia „The Greek Semantics of War and Peace: Between εἰρήνη and πόλεμος in Flavius Josephus“ sa venuje rozboru dvoch gréckych slov označujúcich vojnu a mier a jej autorom je Carson Bay, postdoktorand na Univerzite v Berne. Ako aj viacerí ďalší autori v tejto knihe Bay poznamenáva, že Jozef výrazne častejšie píše o vojne ako o mieri. Cieľom jeho štúdie je lepšie porozumieť ideám spojeným s pojmami πόλεμος a εἰρήνη. Taká štúdia by mohla byť samozrejme veľmi rozsiahla a preto sa Bay limituje iba na *Židovskú vojnu* a na analýzu slovných spojení, kde študované slová sú v genitíve singuláru bez člena. Takže ide o také výskyty, ktoré z logiky odkazujú na atribúty a aspekty vojny a mieru. Konkrétne v študovanom korpuse sleduje spojenia ako: hrôzy vojny, rozhodujúci činiteľ či zlomový okamžik vojny, zákon vojny, snaha o vojnu či (teoretické) uvažovanie o vojne, vojenské skutky alebo povery o vojne a na strane druhej, služobníci mieru, túžiaci po mieri či garancia mieru. Výsledky tejto analýzy nie sú nijak prekvapivé a obsahujú viaceré truizmy. Zaujímavý koncept avšak Bay zmieňuje v diskusii o zákone vojny, ktorý u Jozefa znamená akési nepísané pravidlo vojnových konfliktov, že víťazi môžu (alebo skôr musia) zničiť miesta, ktoré dobyli a to aj za cenu neúmernej a zbytočnej miery násilia (s. 153). Príkladom realizácie tohto zákona je úplné zničenie Jeruzalema a jeho chrámu, ktoré nastáva potom, čo sa Titus rozhodne tento zákon nasledovať vo všetkých svojich skutkoch (*BJ* 3,280–281).

Autorom nasledujúcej štúdie „Στάσις und ὄχλος in der Geschichtsschreibung bei Josephus“ je Martin Meisner, profesor Novej zmluvy zo Saarland Univerzity v Saarbrücken. Ako názov prezrádza, témou je Jozefovo uchopenie pojmov στάσις (teda vzburá, rebélia) a ὄχλος (dav, „divoká“ masa ľudí). Meisner najprv sleduje sémantické pole týchto pojmov v gréckej literatúre a taktiež v gréckom preklade Starej zmluvy. Všíma si, že ὄχλος v gréckej literatúre na rozdiel od δῆμος, πλῆθος či οἱ πολλοί neoznačuje neutrálny dav, ani skupinu vzdelaných elít, ale spája sa s politicky nestabilným rozbúreným davom (s. 162). V Septuaginte ὄχλος neoznačuje vzbúrený dav, ale dav odmietajúci Mojžišovú autoritu a Božie zákony (s. 164). Na základe analýzy vybraných pasáží Meisner tvrdí, že Jozef používa στάσις a ὄχλος ako charakteristiku židov v rôznych historických a kultúrnych kontextoch, kedy sa svojím chovaním rozchádzajú s Mojžišovými zákonmi zjavenými Bohom. Práve pre tento dôvod sú židovské masy zvädzané k vzbuře, čo však Jozef chápe ako zlyhanie predovšetkým vo vzťahu k židovskej tradícii.

Aj predposledná štúdia sa zaoberá témou vzbury, konkrétne je nazvaná „The Theme of *Stasis* in Antiquities: Josephus' Political Philosophy and Periodization of History“ a jej autorom je David R. Edwards z Florida State University. Edwards si všíma, že terminológia spojená so vzburou sa vyskytuje v *Židovských starožitnostiach* predovšetkým v niektorých konkrétnych obdobiach, pričom v poslednej tretine jej počet výskytov výrazne narastá (s. 182–183). To naznačuje jednoznačný postupný úpadok židovského politického života. Ako Edwards ukazuje, tieto momenty korelujú s ústupom politického zriadenia odpovedajúceho Mojžišovej „ústave“ v podobe aristokratickej kňazskej vlády, ktorej predsedajú zbožní a spravodliví vodcovia. Na opačnej strane spektra stojí monarchické zriadenie, ktorého najhoršia podoba je tyrania bezbožného kráľa.

V poslednej štúdii nazvanej „Der Begriff ἐλευθερία im *Bellum Judaicum*“ skúma Viktor Kókai-Nagy teologicky a filozoficky nabitý termín ἐλευθερία („sloboda“) v diele *Židovská vojna*. V rámci tohto spisu hrá pojem slobody kľúčovú rolu predovšetkým v dvoch rečiach: reči Agrippu (2,345–402) a v reči Eleazara (7,323–388). V nich sa vyskytuje 19krát, pričom v celej *Židovskej vojne* iba 34krát. Okrem nich Kókai-Nagy analyzuje taktiež Jozefovu reč v galilejskej Jotapate. Sloboda sa objavuje predovšetkým ako náboženský a politický ideál (s. 197). Politický rozmer je vidieť v reči Agrippy, ktorý ukazuje, že sloboda je v súčasnosti nedosiahnuteľná a orientuje sa na budúcu nádej. V Eleazarovej reči má sloboda výraznejší náboženský rozmer, pretože je spojená s vierou v posmrtnú odmenu pre tých, ktorí si zvolia slobodu v podobe samovraždy tvárou tvár zotročeniu od Rimanov. V druhej časti tejto reči Eleazar nadväzuje na platónske uchopenie duše a tela a argumentuje v prospech oslobodenia duše od telesných útrap. V protiklade k tomu stojí Jozefova reč v Jotapate, v ktorej odporuje predstave nevynútenej smrti, ktorú považuje za zbabelú, rovnako ako odmietanie zomrieť, keď si to nutnosť žiada. Celkovo sa ukazuje, že sloboda je pre Jozefa predovšetkým nábožensko-politický ideál a skutočnú slobodu môže dať iba Boh. Filozofické špekulácie o vnútornej slobode síce poznal, ale nezdieľal.

Vidíme teda, že recenzovaná kniha ponúka bohatý pohľad na zaujímavú tému vojny a mieru v diele Jozefa. Nepochybne prináša nové podnety pre ďalšie bádanie a monotematické zakotvenie môže pomôcť interdisciplinárnemu rozhovoru, pretože vďaka nahromadenému materiálu bude Jozefovo myslenie dostupnejšie aj ďalším historikom staroveku, ktorí sa touto témou zaoberajú.

Pokiaľ ide o jednotlivé štúdie, je možné poukázať na niekoľko nedostatkov. Grüll pri interpretácii Quirinovho súpisu ľudu pracuje s tvrdením, že Herodesovo kráľovstvo bolo povinné odvádzať Rímu tribút (tzv. *stipendaria*), ako tomu bolo po anexii za cisára Pompeia (s. 48–49). Avšak ako dokladajú novšie štúdie (ktoré Grüll taktiež zmieňuje!), tento štatút sa zmenil s vymenovaním Herodesa za kráľa židov, predovšetkým po bitke pri Actiu. Od tejto doby bolo jeho kráľovstvo najskôr oslobodené od priamych daní cisárovi.⁴

Za nešťastné taktiež považujem to, že Tal Ilan takmer vôbec neodkazuje na sekundárnu literatúru, ktorú si podľa autorky môže čitateľ dohľadať v jej knihe vydanéj v hebrejskom jazyku, v ktorej sa téme venovala podrobnejšie (tak s. 53, pozn. 1).

Príspevok Ádáma Véra prináša množstvo zaujímavého klinopisného materiálu, ktorý ukazuje na zaujímavú zhodu medzi povahou týchto blízkovýchodných dohôd a príbehom o Acházovi. Tato zhoda sa však týka iba *jedného slova* z Jozefa a autor neponúka žiadnu interpretáciu alebo hypotézu tejto zhody.

Taktiež mám rozpačité dojmy zo štúdie Carsona Baya, ktorá pôsobí trochu ako cvičenie v lexikálnej analýze, ktoré však nevedie k žiadnej významnej téze. Autor sám pripúšťa, že výsledky jeho analýzy môžu čitateľovi prísť ako zoznam banálnych truizmov (s. 157). Bay tvrdí, že jeho štúdia nad to ešte ukázala, že „Jozef písal o (...) regiónoch, obdobiach a národoch, ktoré sa vyznačovali vojnou, konfliktom a násilím, nie mierom“ (s. 157). To je však ťažko objavné tvrdenie.

Napriek niekoľko málo výhradám môžem recenzovanú knihu vrelo odporučiť každému záujemcovi o štúdium diela Jozefa, starovekých vojenských konfliktov alebo židovskej historiografie.

Kontakt na autora:

Mgr. Dávid Cielontko, Ph.D.,
Katedra Nového zákona
Evangelická teologická fakulta
Univerzita Karlova
Černá 646/9, 110 00 Praha
Česká republika
Email: cielontko@etf.cuni.cz

[Published online January 30, 2024]

⁴ Prehľadne vid' Fabian Udoh, *To Caesar What is Caesar's* (Providence: Brown Judaic Studies, 2006), 118–159.